

GÜVENLİK TANIMLAMASI İÇERİSİNDE DEMOKRASİ ALGISI: ORTA ASYA'DA ÇOĞULCULUK¹

Ragıp Kutay KARACA*

GİRİŞ

Orta Asya ülkelerinin uluslararası alanda etkin olan Batının küresel normlarını kabul etmemesi literatürde sıkça vurgulanan bir konudur. Bu vurgu “klişeleşmiş bir analiz” haline gelmiştir. Klişeleşen bu analizde sorgulanması gereken konu kuruluş aşamasını yeni geçmiş bu ülkelerin Batı benzeri bir demokrasiye acil ihtiyaçlarının olup, olmadığı ya da mevcut konjonktürdebu tip bir demokrasiyle yönetilip, yönetilemeyecekleri olmuştur.

Diğer bir sorgu konusu ise Orta Asya ülkelerinin kendi norm ve değerlerini yaratarak, yarattıkları bu normları demokrasiyle buluşturup, buluşturamayacaklarıdır. Ayrıca bölgede yer alan Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin Batı normlarını kabul etmeyen kendilerine ait bir demokrasi yaklaşımına sahip olmaları elbette ki yakın çevrelerindeki Orta Asya ülkeleri için örnek teşkil etmektedir.

Bu devletler, devlet yönetimi konusunda bildikleri tek örnek olan komünist yönetim anlayışını uygulamak istememişler ancak tek adam yönetimlerinden de kaçmamışlardır. Bağımsızlık sonrası devlet teşkilinde öncü olan kişilerin genelinin Sovyet bürokrasisinden gelmesi komünist olmasa da Sovyet tarzına yakın bir yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştır.

İzlenen baskıcı politikalar gelecekte güvenliğin ve istikrarın bozulmasının nedeni haline gelebilecektir. Nitekim dinamik bir genç nüfus varlığı, kaynakların yalnızca liderlerin yanındaki gruplara dağıtılması, işsizlik, her çoğulcu girişimin güvenlik gerekçesiyle önünün kesilmesi, kişisel ve basın özgürlüklerinin kısıtlılığı baharların bu ülkelere de gelebileceğinin göstergeleridir.

Çalışma,Orta Asya ülkelerinin “güvenlik” algısı ve bu algıiçerisindendaha çoğulcu bir yapının ortaya çıkarılıp, çıkarılamayacağını ortaya koymaya çalışacaktır.

I. ORTA ASYA'DA GÜVENLİK-ÇOĞULCULUK İLİŞKİSİ

a Orta Asya'da Güvenlik Algısı

Ülkeninyeni yönetimleri uluslararası sistemle bütünleşmelerini sağlayacak politikalar geliştirmek için tek başına işleyebilecek bir ekonomiye, devleti yönetebilecek kurumlara sahip değillerdi. Bu devletler politikalarını belirlerken ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda birbirine bağımlı Sovyet sisteminin zorluklarıyla karşılaşmışlardır. Sovyetlerin 1924 yılından sonra uyguladığı “milletler politikası”, Orta Asya halklarınınmillet olma sürecini baltalamıştır. (Efegil, 2006, s. 105)

Devletler bağımsızlıklarının ilk yıllarında dış politikadaki temel amaçlarını; ekonomik gelişmelerini hızlandırarak bağımsızlıklarını pekiştirmek, ekonomik gelişmelerini hızlandırabilmek ve Rus etkisinden olabildiğince uzaklaşmak için Rusya'yı küresel güçler ile dengelemek ancak bunu yaparken başka bir ağabeyi de ülkeye davet etmemek olarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla devlet inşasının en önemli iki çimentosu toprak ve ulusal bütünlüğü korumak güvenliğin temeli olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu bağlamda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için güvenlik olgusu;bağımsızlık olgusuna zarar verecek ya da mevcut rejimlerin değişmesine neden olacak dış müdahale; rejimlerin ya da

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur.

*Doç.Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, rkkaraca@gelisim.edu.tr

yönetimlerin değişmesine neden olabilecek iç karışıklıklar; ülkenin parçalanmasına neden olabilecek ayrılıkçı hareketler şeklinde açıklanabilir.

Bu amaçlar doğrultusunda dış politika oluşturmaya çalışırken en önemli engel iç politik çekişmeler ve güç mücadeleleri olmuştur. Devletler, politik üstünlüğü ele geçirmek isteyen elitlerin mücadelelerine sahne olmuş, bu mücadele Tacikistan'da iç savaşa dönüşürken; Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan yöneticileri bu çatışmanın kendi bölgelerine sıçraması ihtimalinden endişe duymuşlardır. (Babak, Vaisman ve Wasserman, 2004, s. 7)

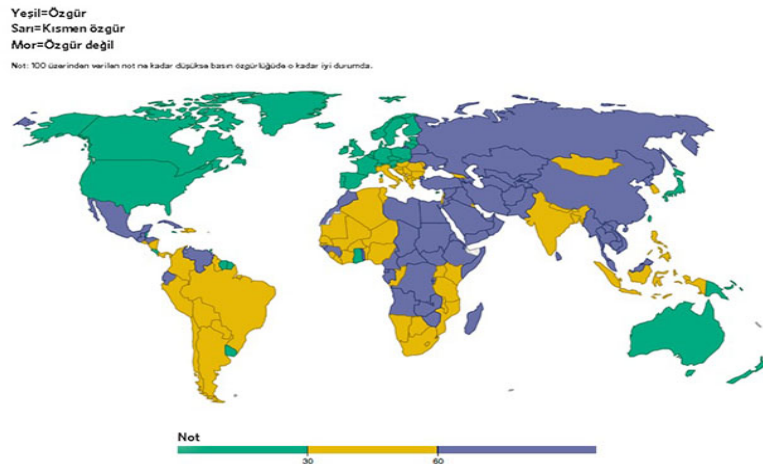
b Güvenlik-Çoğulculuk İlişkisi

Liderlerin demokratik reform, insan haklarına saygı, yolsuzlukla mücadele, ekonomiyi işler bir yapıya kavuşturarak serbest piyasa ekonomisine geçiş ve demokratik, laik bir sistem kurma vaatleri gerçekleşmemiştir. Nitekim 20 yılı aşkın bir süredir Özbekistan'ın başında yer alan İslam Kerimov, iktidarının ilk dönemlerinde, 1995 yılında yazdığı kitapta, Özbekistan için temel amacı "Açık dış politika ve sosyal tabanlı piyasa ekonomisine sahip kuvvetli bir demokratik, laik, hukuk devleti yaratmaktır" şeklinde açıklamaktadır. (Kerimov, 1995, s. 9)

Bunun söylemlerin aksine devlet yönetimi otoriter, anayasaya dayalı ancak tek adam ya da bir grup tarafından yönetilen bir siyasi rejime dönüşmüştür. Liderler, devlet mekanizmasının kendilerinin merkezinde yer aldığı ve tüm kontrole sahip olduğu bir sistem olarak görmüş ve bu sisteme destek veren küçük bir azınlığa ekonomik kaynakları dağıtan ve bu yolla tüm mekanizmayı kontrol altında tutan bir şekle dönüştürmüşlerdir. Demokratik, adil bir sivil toplum yaratma amacı ile özgür basın, özgür muhalefet, özgür seçim, demokrasi gibi kavramlar yalnızca sloganlarda kalmıştır. Liderler, siyasi rakiplerini ortadan kaldırırken, laik sistem adına baskıcı bir yönetim sergilemekten çekinmemişlerdir. (Efeğil, 2006, s. 108-109)

Orta Asya ülkelerinin güvenlikleri açısından önceliklerini iç işlerine "müdahale edilmemesine" ve devlet "egemenliği"ne saygı gösterilmesine vermiş olmaları; amaç olarak ortaya konulan serbest piyasa ekonomisinden ve Batı tarzı bir demokrasiden uzak durmalarına neden olmuştur. Devletler, bu olguları kendi bütünlüklerine bir tehdit olarak görmüşlerdir. Özellikle eski Sovyet coğrafyasında gerçekleşen "Renkli Devrimler" bu algıyı güçlendirmiş, çoğulculuk unsurları olarak görülen bağımsız hükümet dışı organizasyonlar, bağımsız basın kalıntıları, Batı örgütlerinin bürolarının varlığı birer endişe kaynağına dönüşmüştür. (Silitski, 2010, s. 342) Nitekim Freedom House tarafından yayınlanan medya özgürlüğü indeksinde devletler özgür değil kategorisinde ve 197 devlet içerisinde en son sıralarda yer almışlardır.

Şekil 1; Dünyada Basın Özgürlüğü

Freedom House, Freedom of The Press 2014, s. 15

Tablo 1; Medya Özgürlüğü Sıralaması

Ülkeler	Medya Özgürlüğü Sıralaması
---------	----------------------------

	(197 Ülke İçerisinde)
Kırgızistan	147
Kazakistan	187
Özbekistan	195
Türkmenistan	195
Rusya Federasyonu	176
Çin Halk Cumhuriyeti	183

Freedom House, Freedom of ThePress 2014, s. 19-22

Kurumsallaşmamış devlet yapıları nedeni ile dış politikada yeni bir aktör olarak siyasi sahneye çıkmanın sıkıntılarını yaşayan yönetimler, iç güvenlik algısını dikkate almak zorunda kalmış;hem devlet egemenliklerini hem de mevcut güçlerini sağlamlaştırmak için adımlar atmışlardır.

Rejimler giderek katılaştıran bir otoriter yapıya dönüşmüş, karar sürecine etken olabilecek bir elit grubu kalmayacak şekilde muhalif görüş ve hareketler ortadan kaldırılmıştır. Tablo 2 incelendiğinde görülecektir ki Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde sadece Kırgızistan, demokratikleşme adımları atma konusunda gelişme gösterebilmiş ve melez rejim statüsünde görülmüştür.

Tablo 2; Orta Asya Türk CumhuriyetlerininDemokrasi İndeksinde Konumları

EIU Demokrasi Endeksi 2012	Kategori Kaynakları						
	Dünya Sırası*	Toplam Derece*	Seçim Süreci ve Çoğulculuk**	Yönetim İşlevselliği**	Siyasi Katılım**	Siyasi Kültür**	Sivil Özgürlükler**
Melez (Hibrid) Rejimler							
Kırgızistan	106	4.69	6.58	2.21	5.00	4.38	5.29
Otoriter Rejimler							
Rusya	122	3.74	3.92	2.86	5.00	2.50	4.41
Çin	142	3.00	0.00	4.64	3.89	5.00	1.47
Kazakistan	143	2.95	0.50	2.14	3.33	4.38	4.41
Özbekistan	161	1.72	0.08	0.79	2.78	4.38	0.59
Türkmenistan	161	1.72	0.00	0.79	2.22	5.00	0.59

Democracyindex 2012, Democracy at a standstill, The Economist IntelligenceUnit Report, s. 3-8.

* 167 bağımsız devlet ve iki bölge arasındaki sıralamadır. ** Bu kategoride değerlendirmeler 10 üzerinden yapılmıştır.

Bu devletlerin, “güvenlik” tanımlamasının merkezine yerleştirdiği “terörizm, aşırıçılık ve ayrılıkçılık” ile mücadele kavramlarının iç tehditlere odaklı olması da üye devletlerin öncelikli olarak rejimlerine yönelik tehditleri bertaraf etmeyi amaçladıklarını göstermektedir. Bir başka ifadeyle liderler,güvenlik algısını öne sürerek, kendi yönetimlerini korumak ve meşrulaştırmak adına, Batı tarzı demokrasinin ülkeleri için uygun olmadığını ispatlamaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Batı tarzı demokrasilerde mevcut olan çoğulculuk kendini ulusal güvenliğe feda etmek zorunda bırakılmıştır.

Devletler içerisinde güvenliğin dar anlamı ile liderlerin statülerinin ve mevcut düzenin devam ettirilmesi olarak algılanması, (Maksutov, 2006)ayrıca bölge ülkelerine iç işleriyle ilgili konuların bahane edilerek müdahale edilmemesi gerekliliği, üye devletlerin hem yönetim hem de yönetime yakın elitlerin ortak fikir birliğine vardığı bir konudur. Bu algı çoğulculuğun liderler etrafındaki gruplar (klan, kabileler) ile sınırlı kalmasının da bir nedenidir. Liderlere destek veren gruplar devlet yönetiminin tüm alanlarındaki etkinliklerini, ekonomik alanlara taşımışlar ve muazzam servetler edinmişlerdir.

Bu gruplar elde ettikleri bu gücü kaybetmemek adına liderlere verdikleri desteği sürekli artırırken, liderlerin yetkilerinin artırılması için her türlü girişimi desteklediler. Sonuçta yetkisiz parlamentolar, fazlasıyla yetkili başkanlar ortaya çıktı. Liderler ise iç politikadaki bu yapıyı ve yapının ortaya çıkardığı anti-demokratik yönetimlerine yönelik dış tenkitlerin karşısına “güvenlik” algısı çıkardılar.

Bu ülkeler için bölgesel örnekler iki dev Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti’dir. Ayrıca bu ülkelerin üye oldukları bölgesel örgütler (Kolektif Güvenlik Antlaşması ve Şangay İş Birliği Örgütü) bu iki büyük gücün liderliğindedir. Tablo 3’de görüldüğü gibi son 6 yılda Rusya ve Çin için demokrasi kavramı gerilere gitmektedir. 167 ülke içerisindeki değerlendirmede en gerilerde yer alan ülkeler için Rusya tek adam rejimi, Çin ise Komünist Partinin egemen olduğu sistemin getirdiği lider örneğini teşkil etmektedir. Örneklerdeki yönetim şekli ülkelerin liderlerini, çevrelerini ve kurdukları rejimleri koruyan bir yapıdadır.

Tablo 3; Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Yıllara Göre Demokrasi İndeksindeki Konumları

Ülkeler	Yıllar			
	2006	2008	2010	2012
Kırgızistan	111	114	106	106
Kazakistan	120	127	132	143
Özbekistan	160	164	164	161
Türkmenistan	162	165	165	161
Rusya Federasyonu	102	107	107	122
Çin Halk Cumhuriyeti	138	136	136	142

Tablo; The Economist Intelligence Unit “Democracy Index” raporlarından derlenmiştir.

Liderler ve çevrelerinde var olan veya yarattıkları elitlerin politikalarının dışında yıllarca Sovyet rejimi altında yaşamış halklarda ulus olma bilinci ve demokrasi algısının zayıflığı da diğer bir çoğulculuk sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bu halklar özgürlüklerini bir mücadelenin sonucunda kazanmamışlardır. Bu durum yönetimi halkın geneline yaymayı liderlerin hedefinden çıkarmayı kolaylaştırmaktadır.

Halklar tek lider olgusuna alışmıştır. Bu alışkanlık aynı zamanda belirsizliklerin de habercisidir. Keza bu durum yönetim veraseti sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ve Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov 70 yaşının üzerindedirler ve 20 yılı aşkın bir süre liderlik yapmaktadırlar. Bu liderlerin arkasından elitler arasındaki mücadeleleri ve kamusal huzursuzlukları önleyebilecek varislerin olmaması hem ülke yönetimlerinin geleceği yönünde kararsızlığı artırmakta hem de daha demokratik yönetim isteklerini ötelemektedir.

SONUÇ

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki yeni yönetimler belli bir zümrenin değil halkın geneline yayılan bir yönetim kurma amacıyla yola çıkmışlardır. Söz konusu yönetimlerde demokratik reform, insan haklarına saygı, yolsuzlukla mücadele, özgür basın, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve demokratik, laik bir sistem kurma vaatlerini iktidarlarının ilk dönemlerinde temel amaç olarak sunmuşlardır.

Orta Asya’nın keskin dönemeçlere sahip jeopolitik yapısı, yönetimlere karşı yapılan her türlü girişimin iç ve dış güvenlik algısı içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu değerlendirme yönetimleri ve liderleri temel amaç için sundukları tüm demokratik, çoğulcu yönetim yaklaşımından uzaklaştırmış ve fazlasıyla baskıcı hale getirmiştir.

Bu izlenen baskıcı politikalar gelecekte güvenliğin ve istikrarın bozulmasının nedeni haline gelebilecektir. Bugün Orta Asya’da Arap ülkelerinde görülen halk hareketlerinin çıkmamasının en

temel nedenleri Kişi Başı düşen Gayri Safi Milli Hasılların Arap halklarına göre çok daha fazla artış gösteriyor olması ve işsizlik oranlarının düşüklüğüdür.

Bu ülkeler ülkelerindeki enerji kaynaklarından elde ettikleri gelirin bir kısmını kamu çalışanlarının maaşlarında artışa giderek harcamakta ve böylece kendilerine yönelik bir başkaldırının önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu politika bile orta gelir seviyesinde artış yapamamaktadır. Bu durumun genç nüfusun yoğunluğu ile birleşmesi halinde merkezi otoriteye karşı bir başkaldırı beklenmelidir. Nitekim enerji kaynakları yönünden fakir durumdaki Kırgızistan üç kere halk hareketine maruz kalmış bu hareketler Kırgızistan'da daha çoğulcu bir yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Mevcut liderler sonrasının belirsizliği de mevcut sistemlerin devamını sağlamaktadır. Keza liderlerin etrafındaki kitle (klan, kabile) nemalandıkları düzenin bozulmasını istememektedir. Dolayısıyla mevcut liderlerden sonra iktidara gelecek yönetimler de ya bu grupların ya da bu gruplara üstünlük sağlayan diğer grupların desteğiyle kazanacaklardır. Yani çoğulcu yönetim tarzı yine oluşmayacaktır.

Bunların yanında iktidarlarının ilk yıllarında Atatürk'e atıf yaparak çağdaş dünya ile bütünleşmede Türkiye'yi örnek aldığını beyan eden liderlerin özellikle 11 Eylül 2001 sonrası fazlasıyla Rusya ve Çin'e yaklaşımları yönetim anlayışlarını netleştirmektedir. Ancak başta örnek aldıkları ülke emperyalistlere karşı savaşarak kurtuluşunu sağlamış ve otoriter bir rejimden çağdaş bir devlet kurmayı başarmıştır. Rusya ve Çin'deki çoğulculuk bugün için bile tartışılmayacak durumdadır. Bu ülkelerin güvenlik sorunlarını Rusya ve Çin'in sorunlarıyla örtüştürmeleri bu iki gücün yönetim anlayışını kendileri için doğru kılmaktadır. Dolayısıyla güvenlik algılarında değişim olmadan demokratik adımların atılabileceğini ve Batı tarzı bir demokrasiye geçilebileceğini beklemek rasyonel olmayacaktır.

Yukarıda bahsettiğim nedenler bölge devletlerinin kısa sürede çoğulcu bir anlayışla demokratikleşeceklerini beklemek yanlış olacaktır. Türkiye'nin bu ülkelerle ırksal, dinsel, tarihsel, kültürel bağlarını kullanarak, bu ülke yönetimlerini daha çoğulcu ve demokratik bir yönetim sergilemeleri konusunda cesaretlendirmesi yararlı olabilecektir. Keza Batıya bu konuda güven duymayan yönetimler Türkiye'nin girişimlerini olumlu karşılayabileceklerdir.